

A Közel-Kelet nukleáris kérdései – középpontban az iráni nukleáris program

*Nuclear Issues in the Middle East
with Focus on the Iranian Nuclear Program*

N. Rózsa Erzsébet

https://doi.org/10.47707/Kulugyi_Szemle.2021.3.5

Összefoglaló: A Közel-Kelet a nukleáris energia felhasználásának mindkét dimenziójában – a civil/békés és a katonai célú alkalmazása kapcsán – a világ egyik legtöbb kihívást támasztó térsége. Ezen belül az 1990-es években elsősorban még Irak, a 2000-es években azonban már Irán, az iráni nukleáris program váltja ki a nemzetközi közösség figyelmét és kényszerítő lépéseit. A jelen tanulmány arra tesz kísérletet, hogy a Közel-Kelet nukleáris kérdéseit összefoglalja, és abban az iráni nukleáris programot elhelyezze.

Kulcsszavak: Irán, Amerikai Egyesült Államok, nukleáris energia, proliferáció, nukleáris megállapodás

Abstract: *The Middle East is among the regions of the world posing the most challenges in both – the civilian and the military – dimensions of the use of nuclear energy. While in the 1990's it was Iraq, in the 2000's it has been Iran and the Iranian nuclear program demanding the attention of the international community and initiating joint action. The present article aims at summarizing the nuclear issues relevant in the Middle East and to put the Iranian nuclear program in context.*

Keywords: *Iran, United States of America, nuclear energy, proliferation, nuclear deal*

Nukleáris energia és atomsorompó

A nukleáris energia – és az előállítására irányuló folyamat, az ún. nukleáris fűtőanyagkör – önmagában kettős felhasználású, azaz az abban „részt vevő” anyagok, berendezések és technológiák mind civil, mind katonai célra felhasználhatók. Ezért az alkalmazása során az érintett államok politikai szándékának – hiszen az előállítás képességét nem állami szereplő eddig nem tudta elsajátítani – kiemelkedő jelentősége van.

A nukleáris energiával kapcsolatos kutatások a 19. századba nyúlnak vissza, azonban a birtoklásához és alkalmazásához való tudás és képesség egyértelműen a 20. században alakult ki. Ismert, hogy az első atomfegyvereket¹ a második világháború alatt az Amerikai Egyesült Államok állította elő, és az országhoz fűződik a nukleáris fegyverek máig egyetlen (bár két alkalommal – Hiroshima és Nagaszaki ellen – történt) bevetése is. Miközben az USA megpróbálta megőrizni az atomfegyverek monopóliumát, a világháborút követő években több államnak is sikerült kifejlesztenie a képességet: a Szovjetunió 1949-ben, az Egyesült Királyság 1952-ben, Franciaország 1960-ban, a Kínai Népköztársaság pedig 1964-ben robbantotta fel az első nukleáris robbanószerkezetét. Ezzel párhuzamosan a nukleáris technológiának és tudásnak a civil felhasználású terjedését sem lehetett megállítani, miközben az ilyen fegyverek további elterjedésének a megakadályozása – a nukleáris fegyverképességgel rendelkező államok számának növekedésével – még fontosabbá vált. Ezért 1953-ban Dwight D. Eisenhower amerikai elnök meghirdette az „atomot békéért” programot, amely révén civil célú nukleáris együttműködést ajánlott fel mindazoknak, akik cserében lemondtak a nukleáris energia katonai célú alkalmazásának opciójáról. Az akkor meghirdetett alapelvek szerint ne legyen a világban több, nukleáris fegyverképességgel rendelkező állam, és a birtoklásáról való lemondás fejében szabad hozzáférést

¹ Az atomfegyver kifejezést általában a nukleáris fegyverek első generációja, az atommag-hasadáson alapuló fegyverek megjelölésére használták. Az atommagok fúzióján alapuló fegyverek megjelenése után a mindkettőt magában foglaló megnevezés a nukleáris fegyver lett.

kell biztosítani az energia e típusának a békés célú felhasználásához. Ugyanezek az eszmék jelentek meg az 1968-ban aláírásra megnyitott atomsorompó-szerződésben (*Nuclear Non-Proliferation Treaty*, NPT) is, és egészültek ki a verifikációval, azaz a szerződés betartásának a nemzetközi ellenőrzésével.

A nukleáris fegyverek hasznáról, használhatóságáról máig tartó vita zajlik. Annak ellenére, hogy a hidegháborús tapasztalatok alapján az elrettentő képesség tűnik a legfontosabb előnyének, tagadhatatlanul szerepet játszott az alkalmazásában a presztízs, a modernség, a technikai fejlettség percepciója is – pedig ez utóbbiakat a nukleáris energia békés célú felhasználásának a képessége is tudja nyújtani. Ötvenhárom évvel a szerződés aláírásra megnyitása után azt mondhatjuk, hogy az atomsorompó minden hiányossága ellenére jól működött/működik: a nukleáris fegyverekkel rendelkező államok száma „mindössze” négygyel nőtt (India, Pakisztán, Észak-Korea és Izrael) – az atomhatalmi státuszukat² azonban a nemzetközi jog nem ismeri el. Habár az atomsorompó-szerződésben rögzített atomhatalmak (az Egyesült Államok, a Szovjetunió/Oroszország, az Egyesült Királyság, Franciaország és Kína) máig sem szerelték le a nukleáris arzenáljukat – amire pedig az egyezmény preambuluma és 6. cikke készítené őket –, a világ többi állama mára az NPT atomfegyverrel nem rendelkező státuszú részesei (kivételt jelent India, Pakisztán, Izrael és Észak-Korea).

Ugyanakkor a nukleáris energia békés célú felhasználása (anyagok, berendezések, technológiák), illetve annak talán a leglátványosabb megjelenési formája, az atomerőmű (azaz a villamosáram-termelés), számos országban megjelent. Ma a világ 34 országában, összesen 442 atomerőművi blokk üzemel (ez a világ áramszolgáltatásának mintegy 11 százalékát adja), s további 51 építése folyik, 67 reaktor pedig tervezés alatt áll (International Atomic Energy Agency, 2021).

---

2 Az atomsorompó-szerződés értelmében atomhatalom az az állam, amely 1967. január 1. előtt nukleáris robbanószerkezetet állított elő és robbantott fel.

Nukleáris energia és atomsorompó a Közel-Keleten

Ma a Közel-Kelet minden állama – Izrael kivételével – atomfegyverrel nem rendelkező országgént részese az atomsorompó-szerződésnek. Ugyanakkor közülük több is megpróbálkozott valamilyen módon nukleáris fegyverekhez jutni, elsősorban a regionális hatalmi egyensúly és elrettentés okán, hiszen ez a képesség akár a rezsim túlélésének a biztosítója is lehetne, azonban máig Izrael a térség egyetlen állama, amely nukleáris arzenállal rendelkezik.³ A Közel-Kelet nukleáris „térképe” azonban ennél sokkal összetettebb képet mutat. Egyrészt a térség ún. „*penetrated region*” (Csicsmann, N. Rózsa és Szalai, 2017), azaz a külső hatalmak – elsősorban az Amerikai Egyesült Államok, de akár más atomhatalmak is – meghatározó szerepet játszanak, többjük állandó katonai jelenléttel rendelkezik, különösen a Perzsa öböl arab államaiban. Törökországban, amelyet gyakran sorolnak a Közel-Kelethez, bár több szempontból a térségen kívül helyezkedik el, az amerikaiak telepítettek nukleáris fegyvereket. Másrészt a régió közvetlen szomszédságában nukleáris arzenállal rendelkező államok is találhatóak: Oroszország, Pakisztán, India. Így a Közel-Kelet a nukleáris fegyverkezés, illetve a fegyverzetellenőrzés szempontjából kiemelt nemzetközi figyelmet követel magának. Különösen akkor, amikor az egyik vagy másik államát az a gyanú éri, hogy maga is nukleáris fegyverek megszerzésére törekszik.

A Közel-Kelet atomfegyvermentes övezetté nyilvánítása ezért (is) időről időre megjelenik a nemzetközi napirenden. Bár a javaslatot először az iráni delegáció terjesztette elő, 1974-ben, a 2010-es atomsorompó-konferencián fogalmazódott meg, hogy a témáról 2012-re nemzetközi konferenciát hívjanak össze. Annak ellenére, hogy jelentős diplomáciai tevékenység indult meg,⁴ azt végül bizonytalan időre elnapolták, és az övezet terve máig nem valósult

3 Izrael soha nem deklarálta a (katonai) nukleáris képességét; közvetett bizonyítékok alapján azonban a nemzetközi közösség tényként kezeli annak meglétét.

4 A konferencia *facilitator*-ának, a finn diplomata Jaakko Laajavának a munkáját segítették az Academic Peace Orchestra Middle East nevű kutatócsoport által készített tanulmányok (*Academic Peace Orchestra Middle East*, 2016).

meg.⁵ A közel-keleti atomfegyvermentes övezet (N. Rózsa és Péczeli, 2013a) létrehozásának elhúzódása, a bizonytalan ideig történő kitoldása többek között a nemzetközi környezet folyamatos változásával indokolható. Ráadásul a tömegpusztító fegyverekkel és az azokat célba juttató eszközökkel kapcsolatban a térségben az aszimmetrikus viszonyok átláthatatlan rendszere alakult ki (N. Rózsa, 2018) – részben éppen a nukleáris fegyverek elérhetetlensége okán. Arab ország máig sem jutott a képesség közelébe, közülük azonban többen (Egyiptom, Irak, Szíria, Líbia) – talán épp ezért – vegyi és biológiai fegyverprogramokba kezdtek. Céljuk az izraeli nukleáris képességgel szemben valamiféle egyensúly kialakítása volt – de a zsidó állam is rendelkezett ilyen programokkal. Sőt, a vegyi fegyverekkel nem állami radikális militáns szervezetek is próbálkoztak. Ezt a feltételeességet kívánta megszüntetni Mohamed Hoszni Mubárak egyiptomi elnök, amikor 1981-ben javasolta a Közel-Kelet minden tömegpusztító fegyvertől mentes övezetté nyilvánítását.

A 2000-es évekig a tömegpusztító fegyverek megszerzésére irányuló arab törekvések középpontjában deklaráltan az izraeli nukleáris képesség ellensúlyozása állt, és ezt célozta Amr Múszának, az Arab Liga főtitkárának a 2007-es felszólítása is, hogy minden arab tagállam kezdjen (civil célú) nukleáris programba. 2002-től azonban, amikor is az iráni nukleáris program előre be nem jelentett építkezéseire fény derült, a Perzsa-öböl arab államai számára egy esetleges iráni nukleáris fenyegetés vált az elsődlegessé, miközben a Földközi-tenger keleti medencéjében – legalábbis a politikai retorika szintjén – továbbra is fennállt az izraeli fenyegetés elsődlegessége. (Mindeközben a korábban is többnyire csak névleges és eseti arab összetartás egyre gyengült, ami a Maghreb országainak az egyre csökkenő érdekelttségét mutatta mind az izraeli, mind az iráni nukleáris program tekintetében.) Mindezek ellenére a Közel-Kelet országai a tömegpusztító fegyvereket korlátozó multilaterális szerződések többségéhez csatlakoztak.⁶

5 Meg kell jegyezni, hogy Törökország sem a közel-keleti atomfegyvermentes-, sem a tömegpusztítófegyvermentes övezet terveiben nem szerepel részes államként.

6 A jelen tanulmány kereteit meghaladja annak elemzése, hogy melyik ország miért *nem* csatlakozott egyik vagy másik szerződéshez. Bővebben: N. Rózsa és Péczeli, 2013b.

1. táblázat
A közel-keleti államok státusza a tömegpusztító fegyvereket korlátozó multilaterális szerződésben⁷

	Atom-sorompó-szerződés (NPT)	Átfogó atomesend-szerződés (CTBT)	Genfi jegyző-könyv (<i>Geneva Protocol</i>)	Vegyifegyvertilalmi megállapodás (CWC)	Biológiai- és toxinfegyvertilalmi megállapodás (BTWC)	Hágai magatartási kódex (Hague CoC)	Rakéta-technológiai ellenőrzési rendszer (MTCR)
Algéria	1995	1996/2003	1992	1993/1995	2001		
Bahrein	1998	1996/2004	1988	1993/1997	1988		
Egyesült Arab Emírségek	1995	1996/2000		1993/2000	1972/2008		
Egyiptom	1968/1981	1996	1925/1928		1972		
Irak	1968/1969	2008/2013	1931	2009	1972/1991	2002	
Irán	1968/1970	1996	1929	1993/1997	1972/1973		
Izrael		1996	1969	1993			
Jemen	1968/1986	1996	1971	1993/2000	1972/1979		
Jordánia	1968/1970	1996/1998	1977	1997	1972/1975	2002	
Katar	1989	1996/1997	1976	1993/1997	1972/1975		
Kuvait	1968/1989	1996/2003	1971	1993/1997	1972/1972		
Libanon	1968/1970	2005/2008	1969	2008	1972/1975		
Libia	1968/1975	2001/2004	1971	2004	1982	2002	
Marokkó	1968/1970	1996/2000	1970	1993/1995	1972/2002	2002	
Mauritánia	1993	1996/2003		1993/1998			
Omán	1997	1990/2001		1993/1998	1992		
Szaúd-Arábia	1988		1971	1993/1996	1972/1972		
Szíria	1968/1969		1968	2013*	1972		
Szomália	1968/1970			2013	1972		
Szudán	1968/1973	2004/2004	1980	1999	2003		
Törökország	1969/1980	1996/2000	1929	1993/1997	1972/1974	2002	
Tunézia	1968/1970	1996/2004	1967	1993/1997	1972/1973	2002	

7 A „/” jellel elválasztott két dátum (pl. 1972/2008) az aláírás és a ratifikáció időpontját jelzi. A vastagon szedett számjegyek az aláírás meglétét, de a ratifikáció hiányát jelölik. Az egyes tömegpusztító fegyvereket korlátozó szerződésekkel kapcsolatban ld. N. Rózsa és Péczeli, 2013b.

A tömegpusztító fegyvereket célba juttató ballisztikus rakétákról a mai napig nem született olyan átfogó multilaterális megállapodás, mint a tömegpusztító fegyverek egyes kategóriáiban; a térség országai viszont nem hajlandók feladni azok lehetőségét, sőt több állam rendelkezik saját, továbbfejlesztett és/vagy vásárolt rakétákkal, rakétarendszerekkel. Így a sokat emlegetett iráni rakéta-program semmiképp sem egyedülálló – nem is beszélve a térségen kívüli, de ott katonai bázisokkal rendelkező államokról.

A Közel-Kelet nukleáris „térképét” a civil célú nukleáris programok tovább árnyalják, és ebben a nukleáris technológia, *know-how* és berendezések térségbeli eladására törekvő külső hatalmak (Oroszország, Dél-Korea, Kína stb.) is szerepet játszanak, sőt akár komolyabb befolyáshoz is juthatnak. A régióban jelenleg két országban működik egy-egy atomerőmű (atomerőművi blokk): Iránban a Búsehr-1-et 2011-ben, az Egyesült Arab Emírségekben a Baraka-1-et 2020-ban kapcsolták az elektromos hálózatra. Iránban egy (Búsehr-2), az Emírségekben három újabb blokk (Baraka-2, -3, -4) épül. Törökországban egyszerre hármat építenek (Akkuyu-1, -2, -3).⁸ Bár Amr Múza említett felszólítását követően több ország is jelezte, hogy atomerőművek építését tervezi, azok máig nem léptek a megvalósítás fázisába. Bár az atomerőművek száma egyelőre csekély a térségben, ez tehát nem jelenti azt, hogy egyéb civil célú nukleáris tevékenység ne folyna egyes országokban, hiszen kutató- és tanreaktorok több helyen is működnek, például orvosi izotópok előállítására, mezőgazdasági célokra stb. (N. Rózsa, 2018).

Az iráni nukleáris program

A nukleáris energia felhasználásának kettős lehetősége, illetve a már említett állami szándék bonyolult helyzeteket eredményez, amelyekben az objektív tények mellett (pl. milyen létesítménnyel rendelkezik egy állam) olyan, szubjektívnek nevezhető tényezők is közrejátszanak,

---

⁸ *IAEA/PRIS*, 2021. Az iráni és a török blokkokat az orosz Roszatom, a Emírségekben a Baraka blokkjait a dél-koreai KEPCO építi.

mint egy állam biztonsági percepciója vagy a mások által róla alkotott vélemény (pl. megbízható rendszer-e). A nukleáris energiával kapcsolatos kérdésekben ezek a szubjektív tényezők – akár *pro*, akár *contra* – különös jelentőséggel bírnak.

Az ún. teljes fűtőanyagciklussal (azaz az uránérc bányászatától az erőművi felhasználásig, az újrafeldolgozásig és a hulladékelhelyezésig tartó technológiasorral) ugyanis a világ igen csekély számú, mintegy tucatnyi országa rendelkezik. Így azok gyakorlatilag mások „segítségé” nélkül, önállóan dönthetik el, milyen célra használják ezt a képességet. Habár általában azt a mintegy negyven országot is potenciális proliferációs veszélyként szokták megjelölni, amely a nukleáris fűtőanyagkörnek csak bizonyos részleteivel rendelkezik (mint pl. Magyarország), a teljes ciklus megléte az, ami – különösen a politikailag „megbízhatatlannak” ítélt országok esetében – a nemzetközi közösség gyanúját kiválthatja. A Közel-Keleten Irán az egyetlen ilyen ország, hiszen Izrael, amely sokkal korábban épített ki igen fejlett nukleáris infrastruktúrát, atomerőművel nem rendelkezik.

Így tehát a civil célú nukleáris képesség is komoly presztízst jelent, és fejlett, modern államot sugall, de a kettős felhasználás lehetősége révén még akkor is magában hordoz bizonyos fenyegetést, ha az adott ország, mint Irán, következetesen állítja, hogy a programja kizárólag békés, civil célokat szolgál.

Az iráni nukleáris program a már említett Eisenhower-doktrínához köthető: Irán 1956-ban az Egyesült Államoktól vásárolt egy 5 MW teljesítményű, könnyűvízes, magasan dúsított urán üzemanyagú kutatóreaktort (Jones és McDonough, 1998), amely a Teheráni Egyetemen ma is orvosi izotópokat állít elő. Az 1974-es indiai nukleáris kísérleti robbantást követően – több más közel-keleti országhoz hasonlóan – Iránban is ambiciózus nukleáris fejlesztési program kezdődött, amelynek keretében Mohamed Reza Pahlavi sah az ezredfordulóig húsz atomerőművet akart építtetni. Annak ellenére, hogy Irán 1968-ban aláírta, majd 1970-ben ratifikálta az atomsorompó-szerződést, 1973-ban pedig aláírta a dokumentum szerint készült teljes körű biztosítéki megállapodást a Nemzetközi Atomenergia-ügynökséggel

(NAÜ), amely 1974-ben lépett hatályba, általában azt feltételezik, hogy a sah nukleáris programjának volt egy titkos katonai része is.

1976-ban a Siemens Kraftwerk Union vezetésével egy nemzetközi konzorcium kezdte meg az első iráni atomerőmű építését, amit azonban az 1979-es iszlám forradalom győzelme után Ruholláh Khomeini ajatollah leállított. Az építkezést csak a nyolcvanas évek közepén kezdték újra, azonban az épülő blokkokat az iraki–iráni háború (1980–1988) utolsó éveiben találat érte, így a munkálatok ismét leálltak. Ezt követően, illetve az iraki–kuvaiti öbölháború (1991) után az Irakkal szemben elrendelt nemzetközi ellenőrzések tapasztalatai alapján bekövetkezett exportellenőrzési szigorítások miatt az eredeti kivitelező nem tudta folytatni az építkezést. Így – sokéves késéssel és immár orosz közreműködéssel fejezték be az erőmű I. blokkját (VVER–1000 MW), s azt 2011-ben kapcsolták rá az iráni elektromos hálózatra. A jelenleg építés alatt álló Búsehr-2 blokk (VVER–1000/V–466B) munkálatai a Roszatommal kötött szerződés alapján 2019-ben kezdődtek, és a tervek szerint 2024-re készülnek el vele (*World Nuclear Association*, 2021).

A 2000-es évek elején az iráni nukleáris programnak az akkor még csak igen korlátozott technológiai folyamatait és létesítményeit a nemzetközi ellenőrök – az atomszorompó-szerződésben foglaltak, illetve a NAÜ-vel kötött teljes körű biztosítéki megállapodás szerint – rendszeresen ellenőrizték. Irán akkor még nem rendelkezett sem az urándúsítás, sem egyéb olyan technológiával, amely egy esetleges fegyverprogrammal fenyegethetett volna. Éppen ezért sokkolta a nemzetközi közösséget, amikor 2002-ben kiderült, hogy Irán Natanzban egy urándúsítóművet, Arakban pedig egy nehézvízgyárat épít. (Ez utóbbi a plutóniumtüzelésű reaktorok működtetésében játszik szerepet.) A szerződés szerint Iránnak az építkezéseket „minél hamarabb, de legkésőbb 180 nappal az üzembe helyezés előtt” kellett bejelentenie a NAÜ-nek, Teherán ezt csak a határidő leteltekor, s nem korábban tette meg. Bár a betű szerinti teljesítés nyilván vitatható volt, az országgal szembeni fenntartások – az 1979-es iszlám forradalomig visszavezethetően – azonnal a nemzetközi napirendre helyezték az iráni nukleáris program kérdését.

Az ezt követő nemzetközi tárgyalásokat az Európai Unió három legnagyobb tagállama, az Egyesült Királyság, Franciaország és Németország kezdte meg Iránnal, míg az Egyesült Államok évekig csak a háttérből figyelt. Azonban az első pillanattól kezdve nyilvánvaló volt, hogy bármilyen egyezmény is születik, abban Washington meghatározó szerepet játszik majd, azaz nélküle nem lesz megállapodás.

Az Egyesült Államok az 1979-es iszlám forradalmat követő teheráni követségfoglalás és túszejtés óta mélységes gyanakvással viszonyult az Iszlám Köztársasághoz, közvetlenül semmilyen kapcsolatot nem tartott vele, „megbízhatatlan rezsimmek”, „a Gonosz tengelyének” nevezte azt. Az iráni vezetés szemében viszont az USA számított „a nagy Sátánnak”, Izrael pedig „a kis Sátánnak”, és olyan nyilatkozatok is elhangzottak, hogy mivel Irán ellenségeinek (az Egyesült Államoknak és Izraelnek) vannak nukleáris fegyverei, hazájuknak is rendelkeznie kell ilyen képességgel.⁹ Mindezt azonban – iráni szempontból elméletileg véglegesen és kategorikusan – kizárta Ali Khamenei ajatollah „nukleáris *fatvája*”, amely szerint az Iszlám Köztársaságban tilos tömegpusztító fegyverek előállítása, felhalmozása és használata. Ezt a tényt Irán a különböző diplomáciai fórumokon azóta is hangoztatja. A nukleáris fegyverek tilalmát a *fatva* elhangzása óta többször is megismételték az iráni vezetők – különösen a nukleáris tárgyalások érzékenyebb szakaszaiban (elsősorban Khamenei ajatollah), de legutóbb a beiktatási beszédében Ebrahim Raiszi elnök is utalt rá (ISNA, 2021). Főleg a nyugati, de más államokban is komoly vita zajlott/zajlik azonban arról, hogy egy *fatva* – és különösen ez a *fatva* – milyen hatállyal bír. Különösen akkor merül fel a kérdés, amikor iráni oldalról olyan fenyegetések hangzanak el, mint hogy „ha Iránt megtámadják, a válasz globális/borzalmas lesz” (Space Daily, 2010) – amit sokan egy esetleges nukleáris csapás veszélyeként értelmeznek. Más vélemények szerint az ilyen kijelentések sokkal inkább az elrettentést szolgálják, és leginkább olyankor hangzottak/hangzanak el, amikor az Irán megtámadásáról szóló katonai tervekről szól a média.

---

9 Pl.: Mahardzseráni ajatollah és elnökhelyettes szájából (Keesing's World News Archive, 1991, 38549. o.).

Mára Irán a teljes nukleáris fűtőanyagkörrel rendelkezik – annak ellenére, hogy a nemzetközi közösség súlyos, kötelező érvényű szankciókat hozott az országgal szemben. Mint arra Mohamed Dzsavád Zarif, a hivatalából nemrég távozott külügyminiszter rendszeresen utalt a beszédeiben, a szankciók eredményességét, pontosabban eredménytelenségét mi sem mutatja jobban, mint az, hogy az ország minden büntetőintézkedés ellenére képes volt a teljes ciklus kiépítésére – természetesen és ismételten civil céllal. A folyamatos fenyegetések hatására azonban a különböző fázisokat számtalan helyszínen, szétszórva alakították ki, miközben az álláspontjuk változatlan: a nukleáris energiát az Iszlám Köztársaságban kizárólag békés célokra lehet használni.

Szankciók és a nukleáris megállapodás¹⁰

A natanzi és araki nukleáris építkezésről szóló 2002-es bejelentés következményeként meginduló tárgyalások 2015-ben, több megtorpanás, majd az ENSZ Biztonsági Tanácsának (BT) kötelező érvényű szankciói után, az iráni nukleáris megállapodáshoz, az ún. Közös átfogó cselekvési tervhez (*Joint Comprehensive Plan of Action, JCPOA*) vezettek.

Az Iránnal szemben kialakult szankciós rezsim egy igen bonyolult rendszer, amely az ideje, a témája, illetve a szankcionáló aktor tekintetében nagyon különböző határozatokból áll. Az ENSZ Biztonsági Tanácsának mindenkire nézve kötelező szankciói mellett az egyes államok elsődleges (a saját joghatóságuk alá tartozó személyeket, cégeket kötelező) és másodlagos (azaz más állampolgárságú személlyel vagy vállalattal szemben is hatályba lépő) szankciókat is hoztak.¹¹

1979 őszén, a teheráni amerikai követségen lezajlott túszedrámat követően, az Egyesült Államok unilaterális szankciókat foganatosított Iránnal szemben. Bár a következő évtizedekben Washington többféleképp is megpróbálta Iránt elszigetelni (pl. a Clinton-kormány kettős

---

¹⁰ A fejezet a szerző nemrég megjelent tanulmányán alapul. Ld. N. Rózsa, 2021.

¹¹ A szankciók kérdéséről bővebben ld. Csicsmann, 2021.

feltartóztatási politikájával vagy a többször is meghirdetett rezsimváltás szándékával), az 1996-os Iráni és líbiai szankciós törvény (2006-tól: Iráni szankciós törvény) alapozta meg a másodlagos szankciók rendszerét, amely szerint azok a külföldi vállalatok, amelyek 20 millió dollárnál nagyobb összeget fektetnek be az iráni olajszektor fejlesztésébe, a törvényben megszabott büntetésekkel sújthatók.

A Teheránnal 2002 után folytatott tárgyalások, majd azok elakadását követően a nemzetközi közösség által hozott szankciók elsősorban azt kívánták megakadályozni, hogy Irán elsajátítsa az urándúsítás képességét. Ám mire az ENSZ BT-ben 2006 decemberében az első kötelező szankciót meghozták Iránnal szemben, az – bár csak laboratóriumi körülmények között – már képes volt uránt dúsítani. Az ország nukleáris programja kapcsán az ENSZ BT 2006 és 2010 között hat határozatot hozott, közülük négy tartalmazott szankciókat. Bár Irán számára a szankciós büntetés nem volt újdonság (és ennek az iráni vezetők azóta is sokszor hangot adtak), a tény, hogy azokat az ENSZ BT hozta, sokkolta a helyi elitet és közvéleményt. Az ENSZ BT határozatai a tartalmukban egyre szigorúbbak lettek, azonban csak az utolsó (1929/2010. jún. 9.) volt az, amelyik a bankrendszert és az olajexportot célozva komoly hatást fejtett ki az iráni gazdaságra. Az ENSZ BT és az Európai Unió mellett több ország is léptetett hatályba szankciókat Iránnal szemben. Bár túlzás lenne azt állítani, hogy Teherán pusztán azok miatt kezdett el tárgyalni a nukleáris megállapodásról, az tény, hogy azoknak is szerepük volt benne.

A nukleáris megállapodás megkötésében az Egyesült Államokban és Iránban bekövetkezett politikai vezetőváltás is fontos momentum volt. A Barack Obama vezette adminisztráció, amely 2009-ben lépett hivatalba, egyértelművé tette, hogy a nukleáris kérdés megoldását a tárgyalásos megközelítésben látja („kinyújtott kéz”). Iránban – szintén 2009-től – ismét Mahmúd Ahmadinezsád lett ugyan az elnök, de a választás előtti vita és különösen az azt követő demonstrációk a *velájat-e faqih*, a vallástudós irányításának a legitimációját és fenntartását is veszélyeztette (N. Rózsa, 2020). Ugyanakkor az Irán elleni nukleáris szankciók a nemzetközi közösségben is nézeteltérésekhez

vezettek, úgy az ENSZ BT állandó tagjai, mint más országok között. Különösen a „fejlődő” világ államai vélték úgy, hogy a fejlett országok – köztük éppen az atomhatalmak is – a „kettős mércéjükkel” nemcsak a fejlett technológia elsajátítását kívánják másoktól megtagadni, hanem éppen egy olyan vélelmezett katonai fejlesztés lehetőségéért kívánnak egy államot megbüntetni, amellyel ők maguk is rendelkeznek.

Így amikor 2015. július 14-én az E3/EU+3 (azaz az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Oroszország, Kína és Németország)¹² képviselőiben Federica Mogherini, az EU kül- és biztonságpolitikai főképviseelője, valamint Mohamed Dzsavád Zarif iráni külügyminiszter bejelentette, hogy megszületett az átfogó megállapodás az iráni nukleáris programról, a világ legtöbb országa üdvözölte azt.

„Obama első nyilatkozatában jó megállapodásról beszélt, mely mindkét utat elvágja Irán előtt a nukleáris fegyverek irányába, egyidejűleg egy éven túlra tolja ki azt az időszakot, melyre Iránnak szüksége lenne, ha mégis nukleáris fegyvereket akarna előállítani. Zarif történelmi megállapodást emlegetett (*The White House*, 2015). John Kerry amerikai külügyminiszter elindult a térségbe, hogy a szövetségeseket megnyerje a megállapodásnak. Egyiptom és a Perzsa-öböl arab monarchiái, úgy tűnt, elfogadják azt, különösen, hogy az Egyesült Államok komoly katonai támogatást is ígért (*Washington Post*, 2015).”

Az Obama-kormányzat pozitív, megnyerő kampánya mellett azonban – burkoltan vagy nyíltan – a kezdetektől egy ellenkampány is zajlott: az amerikai törvényhozásban sokan ellenezték a megállapodást, így az nem került a kongresszus elé jóváhagyásra, hanem Obama elnöki rendelettel hirdette ki. A nemzetközi közösségben Benjamin Netanjahu izraeli miniszterelnök folyamatosan a megállapodás ellen tiltakozott, és hamarosan – az amerikai ígéretek ellenére – a Perzsa-öböl több arab állama is az ellenzőkhöz csatlakozott.

„Maga a megállapodás egy mintegy nyolevanoldalas, erősen műszaki tartalmú szöveg, melyhez öt függelék csatoltak. Ezekben

12 Ezt a tárgyalási formációt a globális szakirodalom inkább a „P5+1 és Irán” alakban emlegeti.

a civil nukleáris együttműködés részleteiről, egy, a vitás kérdések rendezésére felállítandó közös bizottságról van szó, és rögzítették a szerződés megvalósításának menetrendjét is. A 2. számú melléklet pedig részletesen tartalmazza a részt vevő felek kötelezettségeit.

A megállapodás mind az urán-, mind a plutóniumutat elvágta Irán előtt – 10, 15 és 25 éves időszakokban szabva meg a tiltás terjedelmét. Mivel Irán rendelkezik uránbányákkal, konverziós üzemmel és Natanzban, illetve Fordóban urándúsító üzemekkel, a megállapodás egy jelentős része ezekre fókuszált. A becslések szerint a megállapodás idején Irán mintegy tízezer kilogramm alacsony dúsítású uránnal rendelkezett, ami – ha tovább dúsították volna – 8–10 atombomba előállításához lett volna elegendő. A megállapodás a következő 10 évben maximum 300 kilogrammot engedélyezett, [azzal, hogy] a fölösleget kiviszik az országból. Az urándúsítás szintjét a következő 15 évre 3,67%-ban maximálták. A 19 ezer centrifuga számát 6104-re kell csökkenteni a következő 10 évre, és ezek csak Natanzban működhetnek, és ezek is csak az első generációs IR-1-es típusúak lehetnek. A többletet, illetve az ennél fejlettebb típusokat a Nemzetközi Atomenergia Ügynökség (*Sic!*) ellenőreinek felügyelete alatt raktárban őrzik. A Fordót átalakítják kutatási és fejlesztési célokra. Fokozott figyelem irányul az újrafeldolgozásra, illetve a tervezett plutónium fűtőanyagú araki nehézvízműves reaktorra, melyet újra kell tervezni. Irán a következő 15 évben nem építhet új nehézvízműves reaktort, és az innen származó kiegészítő fűtőelemeket (időkorlát nélkül örökre) külföldre kell, hogy szállítsa újrafeldolgozásra.

A megállapodás értelmében Irán (ismét) aláírta és vállalta, hogy 25 évig alkalmazni fogja az atomsorompó-szerződés Kiegészítő jegyzőkönyvét. Emellett alkalmazza a NAÜ-vel kötött biztosítéki megállapodásoknak a 3.1 kiegészítését, amely szerint már a tervezési fázisban jelezni kell az Ügynökség felé, ha egy állam új nukleáris létesítmény építését tervezi. A NAÜ ellenőrei ezen túl bármely létesítményt ellenőrizhetnek, még az ez idáig hozzáférhetetlen katonai létesítményeket is, egy kompromisszumos megállapodás

értelmében. Az ellenőrzések részleteit a NAÜ főigazgatója, Yukiya Amano és Irán közötti különmegállapodás tartalmazta, konkrét menetrenddel (Amano, 2015). A megállapodás bizonyos vitás (vitatára lehetőséget adó) kérdéseket mégis hagyott maga után, elsősorban a szankciók felfüggesztésével, az ún. »*sunset*« feltételekkel (azaz, hogy mi lesz a megállapodásban meghatározott 10-15-25 év múlva), illetve az ún. »lehetséges katonai vonatkozásokkal« (PMD) kapcsolatban.”

A nukleáris megállapodás után¹³

Az iráni nukleáris megállapodás 2016. január 16-án lépett a megvalósítás szakaszába, és 2018. május 8-ig tulajdonképpen zavartalanul működött, annak ellenére is, hogy az Egyesült Államokban Donald Trump került az elnöki székbe, aki kezdettől fogva hangosan ellenezte azt. Az ellenzők érvelésének középpontjában egyrészt magának a megállapodásnak a ténye, másrészt a már említett „*sunset*” feltételek álltak. További kritika tárgyát képezte, „hogy a megállapodás nem foglalkozott olyan kérdésekkel, mint Irán regionális tevékenysége, a terrorizmus támogatása (Ablaka, 2021), a rakétaprogram vagy az emberi jogok kérdése”, s „mindössze” a nukleáris programra fókuszált. Obama megközelítésében viszont „a nukleáris megállapodás sikeres végrehajtása megteremtheti azt a kezdeti bizalmi tőkét, amire építve a többi kérdés is tárgyalhatóvá válik”.

„Donald Trump hivatalba lépése után utasítást adott az Irán-politika felülvizsgálatára, és bár két alkalommal még hajlandó volt nyilatkozatot tenni arról, hogy Irán betartja a megállapodásban foglaltakat, egyre nyilvánvalóbb volt, hogy eljön a pillanat, amikor ezt nem fogja megtenni. 2018. május 8-án végül bejelentette, hogy az Egyesült Államok kilép a nukleáris megállapodásból.

A bejelentést intenzív diplomáciai tevékenység előzte meg: az Európai Unió, továbbá az Iránnal korábban tárgyaló három európai állam vezetői (Theresa May brit miniszterelnök, Emmanuel Macron francia elnök és Angela Merkel német kancellár)

13 A fejezet a szerző nemrég megjelent tanulmányán alapul. Ld. N. Rózsa, 2021.

személyes találkozókön (is) igyekeztek Trumpot meggyőzni arról, hogy ne mondja fel a megállapodást. Macron még egy olyan tervet is előterjesztett, melyben kiegészítéseket fogalmaztak volna meg a megállapodáshoz a legérzékenyebbnek vélt rakéta-program kérdésében. Jóllehet kérdéses volt, hogy az iráni vezetők hogyan viszonyulnának a megállapodás ily módon történő kiegészítéséhez, erre már nem került sor.

Trump elképzelése szerint egy átfogó, minden kérdésre kitérő megállapodásra kell az irániakat rákényszeríteni, azonban ebbe az irányba nem történtek lépések. 2018. július végén azonban váratlanul Trump elnök bejelentette, hogy hajlandó találkozni »bármikor ... előfeltételek nélkül« az iráni vezetőkkel. Ugyanakkor Mike Pompeo külügyminiszter tizenkét pontban sorolta fel a feltételeket, Irán azonban visszautasította az »ajánlatot«: »Irán nem Észak-Korea...« (*The Guardian*, 2018).”

„Az Egyesült Államok 2018 augusztusában visszaállította az Iránnal szembeni szankciók egy részét, és nyilvánvalóvá tette, hogy a külföldi nagyvállalatok sem kaphatnak felmentést a [másodlagos] szankciók alól.¹⁴ A bankokra és az olajexportra vonatkozó szankciókat 2018. november 4-én állították vissza. (A dátumnak szimbolikus jelentősége volt, hiszen 1979-ben iszlám forradalmi diákok egy csoportja ezen a napon foglalta el a teheráni amerikai nagykövetséget.) Donald Trump [a *maximum pressure* jelszavával] a teljes iráni olajexportot kívánta megakadályozni, amivel igen nagy felzúdulást váltott ki a világban. Az Európai Unió igen nehéz helyzetbe került: miközben morális felelősséget érzett a megállapodásért, és politikai hitelessége (is) függött a megállapodás túlélésétől, az európai politikai vezetők határozott kiállása ellenére az európai nagyvállalatok sorban jelentették be, hogy kivonulnak Iránból (vagy még be sem vonultak). Az utolsó pillanatban Trump ugyan további hat hónapra elnöki felmentést adott nyolc országnak (Kína, India, Dél-Korea, Törökország, Olaszország, az Egyesült Arab Emírátságok,

---

¹⁴ Meg kell jegyezni, hogy az Egyesült Államokban az iráni szankciós törvény végig – az Obama-kormányzat hivatali ideje alatt is – hatályban maradt.

Japán, Tajvan), hogy iráni olajat szerezhessenek be az amerikai szankciók terhe nélkül, azonban ennek lejártakor a szankciók ezen országok számára is végleg hatályba léptek.

Irán igen nehéz helyzetbe került, hiszen miközben tartotta magát a megállapodásban foglaltakhoz – amit a NAÜ rendszeresen igazolt, a felmerülő néhány vitás kérdést pedig a Bécsben hathavonta összeülő Közös Bizottság tárgyalta és rendezte –, a trumpi »maximális nyomás« politika hatásosabban zárta el Iránt, mint az ENSZ BT korábbi szankciói. Közben a társadalmi elégedetlenség is egyre nőtt, mivel a megállapodástól várt gazdasági előnyök nem teljesültek. A munkanélküliség, melynek kezelése Rouhání újrávalasztási kampányának egyik fő ígérete volt, jelentősen nem csökkent (12%-ról 11%-ra), és 2017 végén több iráni városban is tüntetésekre került sor, amiben a nyugati sajtó és egyes politikusok rögtön a *velájet-e faqih* végét látták. Azonban a tüntetések kicsik és szétszórtak voltak, és a rend fenntartásához a helyi rendőri erők elegendőnek bizonyultak.”

Stratégiai türelem és nyomásgyakorlás–keresés¹⁵

Irán 2018. május 8-tól 2019. május 8-ig „stratégiai türelmet” gyakorolt: egyrészt, hogy megmutassa a világnak, ő a maga részéről betartja a megállapodást. Másrészt időt akart hagyni a megállapodásban részes többi félnek, illetve harmadik országoknak, hogy az amerikai szankciók ellenére teljesítsék vállalt kötelezettségeiket. Bár a legtöbb állam megpróbált kikerülő megoldásokat találni – az orosz, kínai, indiai relációban a saját valutában történő elszámolásra próbáltak áttérni, míg az Európai Unió a humanitárius forgalomra korlátozott ún. INSTEX mechanizmust vezette be és próbálta működtetni –, valójában egyik sem vezetett sikerre.

Így a stratégiai türelem éve lejártával Irán kétirányú politikába kezdett: egyrészt abból kiindulva, hogy a nemzetközi közösség, de főleg az Európai Unió számára a megállapodás fegyverzet-ellenőrzési

---

15 A fejezet részlet a szerző idézett művéből: N. Rózsa, 2021.

és nonproliferaációs tartalma prioritás. Irán előre bejelentett és dokumentált módon, több lépcsőben „lépett hátra” a megállapodásban foglalt kötelezettségek teljesítésétől, miközben magából a megállapodásból máig nem lépett ki. Minden bejelentés részét képezte, hogy a lépések visszafordíthatók.

Másrészt Irán meg akarta mutatni a nemzetközi közösségnek, hogy ha a Perzsa-öbölben fegyveres konfliktus alakul ki, az az egész világra nézve következményekkel jár. Ennek a „megmutatásnak” a formája olyan alacsony intenzitású, de az eszkaláció potenciális lehetőségét magában hordozó támadások sorozata volt, melyet sem a térség országai, sem az Egyesült Államok nem hagyhatott figyelmen kívül és válasz nélkül. Ebben az adok-kapokban azonban minden fél igen óatosan járt el, bár voltak olyan elképzelések, hogy Izrael és Szaúd-Arábia kifejezetten örülne, ha az Egyesült Államok megtámadná Iránt. Irán azonban nagyon óatosan számította ki [az] akcióit és válaszlépéseit, és [bár] egyszer Trump elnök mindössze néhány perccel az Irán elleni támadás megkezdése előtt vonta vissza [a] parancsát (Ward, 2019), a nyílt háborút sikerült elkerülni. Irán akciói elsősorban a Perzsa-öböl olajforgalmának korlátozására irányultak. A legjelentősebb egy szaúdi olajmezőt és olajfinomítót ért. Bár máig nem bizonyított, hogy ezt a támadást Irán, Iránnal szövetséges valamely csoport vagy valaki más követte-e el, az esemény illeszkedik az iráni támadássorozatba, jóllehet az egyszerű tankerfoglaláshoz képest határozott kategóriaváltást jelentett. Üzenete világos volt: Irán képes nagy precizitással elérni ellenfelei stratégiai érdekeit. A következmény: az Egyesült Arab Emírségek delegációja néhány napon belül Teheránban járt tárgyalni, de Szaúd-Arábia is megpróbált valamiféle csatornát kiépíteni az iráni vezetés felé. Sőt, Kászem Szolejmáni – az iraki miniszterelnök bejelentése szerint – éppen egy szaúdi-iráni közvetítő misszióban járt, amikor likvidálták¹⁶ (*Independent*, 2020).

---

16 „Úgy volt, hogy aznap reggel találkozom vele, amikor megölték; azért jött, hogy választ hozzon Iránból egy olyan üzenetre, amelyet mi közvetítettünk a szaúdiaktól Iránnak” – mondta Ádil Abdul-Mahdi iraki miniszterelnök.

Mindezek – Trump bejelentése, hogy a támadás megkezdése előtt néhány perccel leállította azt: a szaúdi olajfinomító és olajmező elleni támadás – jelentős következményekkel jártak a Perzsa-öböl és az egész Közel-Kelet biztonságára: az Egyesült Államok hitele, hogy megvédi [a] szövetségeseit, megingott. Ennek hatására a térség államai egyrészt más külső hatalmakhoz (Oroszország, Kína) kezdtek közeledni, másrészt megindult a gondolkodás, hogyan tudnának saját maguk gondoskodni [a] biztonságukról. Ez további fegyverbeszerésekhez, a fegyverkezési verseny fokozásához, továbbá a Perzsa-öbölben felállítandó biztonsági rendszerről folytatandó tárgyalások felújításához vezet(het).

Joe Biden és Ebrahim Raiszi – az amerikai–iráni nukleáris tárgyalások kérdőjelei

A 2021-es év újabb fordulatokat és a megegyezés lehetőségét hozta: 2021 januárjában beiktatták hivatalába Joe Biden amerikai elnököt, aki a választási kampányában a nukleáris megállapodáshoz történő amerikai visszatérést hirdette. Augusztusban pedig Iránban Ebrahim Raiszi kezdte meg az elnökségét, aki a legkonzervatívabb vallási körökből érkezett.

A Biden-kormányzat külpolitikai csapatának vezető tagjai (Antony Blinken, Nicholas Burns, Jake Sullivan, Wendy Sherman, Robert Malley és mások) korábban Obama külpolitikai *team*jében dolgoztak, többségük a közel-keleti, sőt az Iránnal kapcsolatos ügyekben is komoly tapasztalatokkal rendelkezik – miközben Obama elnökhelyettesként maga Biden is jelentős külpolitikai tapasztalatokra tett szert. Azonban ma sem a Közel-Kelet, sem Irán nem szerepel az Egyesült Államok külpolitikai prioritásai között, ráadásul mivel „a Biden-kormányzat tevékenységét nem az iráni atomalkuhoz való visszatérés alapján fogják megítélni, hiszen olyan kihívásokkal kell szembenéznie, mint Kína térnyerése, a globális felmelegedés vagy az ismét erősödő migráció kezelése, Bidenék várhatóan egyfajta *kockázatkezelő/-hárító* politikát folytatnak majd” a kérdésben. Ugyanakkor azzal is tisztában

vannak, hogy bár „nem Irán az Egyesült Államok legnagyobb problémája..., de az egyetlen, amely olyan regionális konfliktus kibontakozásával fenyeget, amely [adott esetben] szükségessé teheti/kikényszerítheti az Egyesült Államok katonai beavatkozását” (Miller, 2021).

A tanulmány írásakor még zajlik a Raiszi-kormány felállítása – a többlépcsős folyamatban az elnök javaslatot tesz a miniszterek személyére, akiknek a jelölését a parlamentnek is jóvá kell hagynia –, de úgy tűnik, hogy az ultrakonzervatívnak tartott Hoszein Amir Abdollahiján külügyminiszter mellett a helyettese, Abbász Araghcsi, az eddigi tárgyalócsapat vezetője továbbra is a helyén marad. A nukleáris kérdésekről folyó egyeztetések szempontjából Iránnak is fontos a folytonosság és a tárgyalási tapasztalat, ugyanis számára a megállapodásnak nincs alternatívája. A szankciók, különösen a Donald Trump által bevezetett és betartatott szankciók, a külföldi partnerek megjelenésének az elmaradása, a gazdasági helyzet stagnálása – „az ellenállási gazdaság” viszonylagos sikere ellenére (N. Rózsa és Szigetvári, 2019) –, valamint az Iránt egyre jobban sújtó szárazság és elsivatagosodás, az abból adódó vízproblémák (Szálkai és Szabó, 2021), illetve az egyelőre megfékezhetetlen Covid19-járvány olyan belpolitikai helyzetet teremtettek, hogy – a rendszer fenntartása érdekében – az iráni vezetésnek a nukleáris program kérdésében meg kell állapodnia a nemzetközi közösséggel, elsősorban az Egyesült Államokkal. Raiszi a beiktatását követően azt hangsúlyozta, hogy „az Irán népe elleni szankciókat fel kell oldani... minden diplomáciai tervet, amely erre az eredményre vezet, támogatni fogunk” (ISNA, 2021). Az iráni politika következetes: a nukleáris megállapodáshoz való visszatérés egyrészt annak a teljes egészét jelenti, azaz mindenkinek minden kötelezettségét vállalnia és teljesítenie kell; másrészt csak és kizárólag a nukleáris programról szólhatnak a tárgyalások, új témát (legalábbis ebbe a keretbe) nem lehet bevonni.

Tehát úgy tűnik, hogy bár mindkét fél – azaz a tárgyalások multilaterális jellege ellenére a megállapodáshoz feltétlenül szükséges partnerek, az Egyesült Államok és Irán – érdekelt az atomalkuhoz való visszatérésben és a konfliktus esetleges eszkalációjának az elkerülésében, ez nem is olyan egyszerű. Miközben az iráni oldalon a visszatérés lehetőségét elvileg minden politikai erő – bár különböző

feltételek mellett – támogatja, az amerikai belpolitikában annak sok ellenzője van, még Biden saját pártján belül is. Nem véletlen, hogy a Biden-adminisztráció hivatalba lépése után hónapokig nem történt előrelépés a kampányígéret (a nukleáris megállapodáshoz való visszatérés) kérdésében. A 2021. június 18-án tartott iráni elnökválasztás, illetve az augusztus 5-ére kitűzött elnöki beiktatás azonban egyfajta időkénszert eredményezett, így április és június között Bécsben a nukleáris tárgyalások hat fordulójára került sor. Miközben a hírek komoly haladásról számoltak be, mind az Egyesült Államok, mind Irán igyekezett a saját tárgyalópozícióját erősítő stratégiai előnyökhöz jutni.

Irán részéről – különösen Washingtonnak a Khamenei ajatollah által az amerikai megbízhatatlanság újabb jeleként értékelt késlekedése láttán – tovább folytatódott, sőt újabb szintekre lépett a 2019-től gyakorolt kettős politika (a nukleáris megállapodásokban foglaltak végre nem hajtása, illetve a támadások). A technológiai továbblépések Irán részéről olyan képességek megszerzését jelezték, amelyek egyértelműen a nukleáris megállapodás korlátozása alá estek: növelték az uráncentrifugák számát, egyre fejlettebb típusokat állítottak be, végül uránfémeket is előállítottak (AP, 2021). Áprilisban Irán már 60 százalékos dúsítottságú uránt állított elő (*The New York Times*, 2021), júliusban pedig Haszan Rouhání távozó elnök bejelentette, hogy az ország 90 százalékos dúsítottságú urán előállítására is képes, ha szükséges – ami fegyverminőségű uránnak számít. Azonban hozzátette, hogy „mindent meg tudunk valósítani a békés úton”.¹⁷ Általános, bár nem teljes körű vélemény szerint Irán továbbra sem kíván nukleáris fegyvereket fejleszteni – ezt Raiszi a beiktatási beszédében ismét megerősítette: „az iráni program teljes egészében békés, és az Iszlám Köztársaság – a legfőbb vezető *fátvájának* megfelelően – a nukleáris fegyvereket tilosnak ismeri el [tudja/tartja], és Irán védelmi doktrínájában ennek a fegyvernek nincs helye” (ISNA, 2021).

17 „Even if one day there is a need for 90 percent enrichment for a reactor, we do not have any problem and we are able,” Rouhani said, according to the IRNA, a state-run news agency. „We can do anything in the peaceful path.” (Strozewski, 2021).

Ugyanakkor újabb és újabb Iránnak (vagy vele kapcsolatban álló csoportoknak) tulajdonított támadások történtek olajszállítók ellen a Perzsa-öbölben – a legutóbb július végén, az ománi vizeken hajózó Mercer Street tanker ellen –, amelyeket Teherán a tárgyalási pozíciója megerősítésére szeretne használni. A szankciók feloldása mellett Irán garanciát akar kapni arra is, hogy a megállapodásból való amerikai kilépés nem történik meg még egyszer – azonban ezt a feltételt az amerikai tárgyalók egyelőre elutasították.

Az Egyesült Államok részéről egyrészt a térségbeli szövetségesek érdekeinek a védelme, másrészt az azokat fenyegető iráni programok (rakéta-program, Irán regionális tevékenysége) állnak a figyelem középpontjában. Miközben a Biden-kormányzat is a megállapodás kiszélesítésére törekedne, különös nyomást jelent számára a Naftali Bennett vezette, az Irán-kérdésben a Netanjahu-kormányval folytonosságot mutató új izraeli kabinet politikája. Benny Gantz védelmi miniszter szerint Irán „tíz hétre van attól, hogy fegyverminőségű uránhoz jusson” (*The Jerusalem Post*, 2021). Sőt, az utóbbi években egyre gyakoribbá váló kibertámadások mellett – 2012 óta először – ismét egy esetleges katonai támadás terveiről jönnek hírek Izraelből. A Közel-Kelet és Irán azonban ennek ellenére sem szerepel a Biden-kormányzat legfontosabb prioritásai között.

Konklúzió

E tanulmány írásakor még nem lehet tudni, hogy a tárgyaló felek mikor térnek vissza Bécsbe, illetve visszatérnek-e a megállapodásban foglaltak betartásához. Sokak szerint a helyzet 2015 óta jelentősen megváltozott: Irán olyan tudásra, tapasztalatra tett szert, amellyel akkor még nem rendelkezett, ugyanakkor a saját programjának – akár az urándúsítás mértékének, akár az uráncentrifugák számának és minőségének – a korlátozásában van már tapasztalata. Azonban mivel a nukleáris szankciók egy komplex, soktényezős szankciós rendszer részét képezik, a feloldásuk önmagában nem oldja meg az ország problémáit, pedig úgy tűnik, az iráni gazdaság mégiscsak talpon maradt

(Fórián–Szabó és Kovács, 2021). Ugyanakkor a járványhelyzet és a környezeti katasztrófák az iráni vezetés számára egyfajta megegyezési kényszert eredményeznek; ennek egyik jele, hogy Khamenei ajatollah meghátrálni látszik a Covid19 elleni nyugati oltások tilalma ügyében.

A nukleáris megállapodásról szóló tárgyalások önmagukban nem nyújtanak kellő biztosítékot a térség más államai, elsősorban Izrael és a Perzsa-öböl egyes arab országai számára, különösen amiatt, hogy az Egyesült Államok egyre kevésbé akar katonailag beavatkozni a térségben. A szíriai, iraki, majd a napokban lezajlott afganisztáni kivonulás keserű tapasztalat a térségbeli amerikai szövetségesek számára: azt üzeni, hogy itt az ideje, hogy maguk gondoskodjanak a saját biztonságukról. Ebben a pillanatban tehát nem tűnik lehetetlennek, hogy a Perzsa-öböl országai között meginduló – látható és a háttérben folyó – konzultációk megvessék az alapjait egy már régóta tervezett, de máig meg nem valósult regionális biztonsági struktúrának. Ez egyrészt előrelépést jelenthetne az iráni és más rakétaprogramok és egyéb regionális törekvések korlátozása felé, másrészt teljesítené azt az évtizedes iráni követelést és stratégiai célt, hogy a térség biztonságát az ott fekvő országok felügyeljék.

Irodalomjegyzék

- Ablaka Gergely (2021). Transznacionális Irán. Nem állami szereplők a Közel-Keleten – militáns partnerek Teherán „szolgálatában”. *Külügyi Szemle*, 20(3), 113–144.
- Academic Peace Orchestra Middle East* (2016). A letöltés ideje: 2021. augusztus 10. <http://academicpeaceorchestra.com/>.
- Csicsmann, László (2021). A szankciók mint a nyomásgyakorlás eszközei a nemzetközi kapcsolatokban: a Közel-Kelet és Irán esete. *Külügyi Szemle*, 20(3), 80–112.
- Csicsmann László, N. Rózsa Erzsébet és Szalai Máté (2017). The MENA Region in the Global Order: Actors, Contentious Issues and Integration Dynamics. *MENARA Methodology and Concept Papers*, (4). A letöltés ideje: 2021. szeptember 5. http://menaraproject.eu/wp-content/uploads/2017/11/menara_cp_4.pdf.

- Fórián-Szabó Viktor és Kovács Tamás (2021). Terhelő örökség. Az iráni gazdaság lehetőségei és kihívásai a 2021-es elnökválasztás után. *Külügyi Szemle*, 20(3), 38–79.
- Gladstone, Rick, Broad, William J. és Crowley, Michael (2021). Iran Says It Began Enriching Uranium to 60 Percent. How Important Is That? *The New York Times*. A letöltés ideje: 2021. szeptember 6. <https://www.nytimes.com/2021/04/16/world/middleeast/iran-nuclear-talks-uranium-explainer.html>.
- Harkov, Lahav és Lazaroff, Tovah (2021). Gantz: Iran Is 10 Weeks from Breakout to A Nuclear Weapon. *The Jerusalem Post*. A letöltés ideje: 2021. szeptember 6. <https://www.jpost.com/israel-news/israel-to-unsc-halt-irans-brazen-ship-attacks-675793>.
- IAEA (2015). IAEA Director General's Statement and Road-map for the Clarification of Past and Present Outstanding Issues Regarding Iran's Nuclear Programme. A letöltés ideje: 2021. szeptember 5. <https://www.iaea.org/newscenter/statements/iaea-director-generals-statement-and-road-map-for-the-clarification-of-past-present-outstanding-issues-regarding-irans-nuclear-programme>.
- IAEA/PRIS (2021). Power Reactor Information System. A letöltés ideje: 2021. augusztus 10. <https://pris.iaea.org/>.
- International Atomic Energy Agency (2021). Nuclear Power Reactors in the World. IAEA. A letöltés ideje: 2021. augusztus 10. https://www-pub.iaea.org/MTCD/Publications/PDF/RDS_2-41_web.pdf.
- ISNA (2021). Raiszi: az har tarh-e diplomatik ke báesz-e laghv-e tahrímhá savad esztekbál mikonim [Minden diplomáciai tervet, mely a szankciók eltörlését okozza, elfogadunk]. A letöltés ideje: 2021. szeptember 6. <https://www.isna.ir/news/1400051410194/%D8%B1%D8%A6%DB%8C%D8%B3%DB%8C-%D8%A7%D8%B2-%D9%87%D8%B1-%D8%B7%D8%B1%D8%AD-%D8%AF%DB%8C%D9%BE%D9%84%D9%85%D8%A7%D8%AA%DB%8C%DA%A9-%DA%A9%D9%87-%D8%A8%D8%A7%D8%B9%D8%AB-%D9%84%D8%BA%D9%88-%D8%AA%D8%AD%D8%B1%DB%8C%D9%85-%D9%87%D8%A7-%D8%B4%D9%88%D8%AF-%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D9%82-%D8%A8%D8%A7%D9%84-%D9%85%DB%8C-%DA%A9%D9%86%D9%85>.
- Jones, Rodney W., Koblentz, Gregory D., McDonough, Mark G. és Dalton, Toby F. (1998). *Tracking Nuclear Proliferation*. Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace.

- Keesing's World News Archive* (1991). A letöltés ideje: 2021. augusztus 10. http://keesings.com/index_new.php.
- Miller, Aaron (2021). Is Time Running Out for the JCPOA? Webinar organized by the Quincy Institute. *YouTube*. A letöltés ideje: 2021. szeptember 5. <https://www.youtube.com/watch?v=Wz3JG3SUMZs>.
- Morello, Carol (2015). On Kerry Visit, Arab Nations Express Support for Iran Nuclear Agreement. *The Washington Post*. A letöltés ideje: 2021. szeptember 6. https://www.washingtonpost.com/world/middle-east/on-kerry-visit-arab-nations-express-support-for-iran-nuclear-agreement/2015/08/03/36bbebea-36d3-11e5-ab7b-6416d97c73c2_story.html?utm_term=.8716580fee32.
- N. Rózsa Erzsébet (2018). Weapons of Mass Destruction in the Middle East and North Africa. *MENARA Working Papers*. (24). A letöltés ideje: 2021. szeptember 6. http://menaraproject.eu/wp-content/uploads/2018/11/menara_wp_24.pdf.
- N. Rózsa Erzsébet (2020). *Hagyomány és modernitás. Az iráni külpolitika kihívásai a 21. század elején*. Budapest: Nemzeti Közszerzői Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet.
- N. Rózsa Erzsébet (2021). Az iráni nukleáris program kihívása a Biden-elnökség kezdetén. In Kajtár Gábor (szerk.), *A nemzetközi jog, az uniós jog és a nemzetközi kapcsolatok szerepe a 21. században. Tanulmányok Valki László tiszteletére* (731–748. o.).
- N. Rózsa Erzsébet és Péczeli Anna (2013). Az atomfegyvermentes övezetek. In N. Rózsa Erzsébet és Péczeli Anna (szerk.), *Egy békésebb világ eszközei. Fegyverzetellenőrzés, leszerelés, non-prolifерáció* (147–163. o.).
- N. Rózsa Erzsébet és Szigetvári Tamás (2019). The Resistance Economy: Iranian Patriotism and Economic Liberalisation. In Gerócs Tamás és Szanyi Miklós (szerk.), *Market Liberalism and Economic Patriotism in the Capitalist World-System* (169–182. o.).
- Pleitgen, Frederik, Otto Claudia és Mostaghim, Ramin (2021). Iran's Hardline New President Sworn in Amid Stalled Nuclear Talks and Hopes of Saudi Detente. *CNN*. A letöltés ideje: 2021. szeptember 6. <https://edition.cnn.com/2021/08/05/middleeast/iran-president-raisi-inauguration-intl/index.html>.
- Rising, David (2021). UN Nuclear Watchdog: Iran Producing More Uranium Metal. *AP News*. A letöltés ideje: 2021. szeptember 5. <https://apnews.com/article/joe-biden-middle-east-business-europe-iran-nuclear-468969423ed42240a0cb647ad5987617>.

- Sengupta, Kim (2020). The Reason Qassem Soleimani Was in Baghdad Shows How Complex the Iran Crisis Is. *Independent*. A letöltés ideje: 2021. szeptember 6. <https://www.independent.co.uk/voices/qassem-soleimani-death-iran-baghdad-middle-east-iraq-saudi-arabia-a9272901.html>.
- Space Daily* (2010). Ahmadinejad Promises 'Global' Response if Iran Is Attacked. A letöltés ideje: 2010. augusztus 21. http://www.spacedaily.com/reports/Ahadinejad_promises_global_response_if_Iran_is_attacked_999.html.
- Staff and Agencies (2018). Trump Offer to Meet Iran President Rouhani Dismissed by Both Sides. *The Guardian*. A letöltés ideje: 2021. szeptember 5. <https://www.theguardian.com/us-news/2018/jul/31/trump-offer-to-meet-iran-president-rouhani-dismissed-by-both-sides>.
- Strozewski, Zoe (2021). Iran President Rouhani Tells Cabinet Nation Is Capable of Enriching Uranium to 90 Percent. *Newsweek*. A letöltés ideje: 2021. szeptember 6. <https://www.newsweek.com/iran-president-hassan-rouhani-tells-cabinet-nation-capable-enriching-uranium-90-1609633>.
- Szálkai Kinga és Szabó Miklós (2021). Az iráni vízváltás a klímaváltozás és a növekvő társadalmi elégedetlenség árnyékában. *Külgvi Szemle*, 20(3), 5–37.
- The White House* (2015). The Historic Deal that Will Prevent Iran from Acquiring a Nuclear Weapon. A letöltés ideje: 2021. szeptember 6. <https://obamawhitehouse.archives.gov/issues/foreign-policy/iran-deal>.
- Ward, Alex (2019). Trump Confirms He Called off a Military Strike on Iran. *Vox*. A letöltés ideje: 2021. szeptember 5. <https://www.vox.com/2019/6/21/18700570/trump-iran-attack-drone-twitter>.
- World Nuclear Association* (2021). Nuclear Power in Iran. A letöltés ideje: 2021. augusztus 10. <https://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-g-n/iran.aspx>.